

18. YÜZYILDA ERZURUM EYALETİ'NDE YEREL SİYASET VE YEZİDİ AŞİRETLERİN ROLLERİ

Hakan KAYA

Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
hkaya@agri.edu.tr Orcid Id: <http://orcid.org/0000-0001-8904-965X>

Article Types / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi

24/09/2021

Accepted / Kabul Tarihi

23/11/2021

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1000137>

18. YÜZYILDA ERZURUM EYALETİ'NDE YEREL SİYASET VE YEZİDİ AŞİRETLERİN ROLLERİ

ÖZ

Osmanlı Devleti, 18. yüzyılda taşra idaresi üzerinde tam bir kontrol sağlayamadığından taşradaki aşiretler, yerel beyler ve valiler arasında büyük problemler meydana gelmiştir. Bu dönemde aşiretler ve yerel beylerle ilgili taşradan merkeze gönderilen dilekçelerde çok sayıda şikâyet kaydına rastlanmış ve bu kayıtlarda aşiretlerin ve yerel beylerin haksız uygulamaları şikâyet edilmiştir. Bu çerçevede ilgili arşiv kaynaklarında Erzurum Eyaleti dâhilindeki sancaklarda yerel beyler ile valilerin görevlerinde ciddi suistimaller yaptıkları ifade edilmiştir. Bu duruma karşılık merkezi yönetimin reayayı korumaya çalıştığına dair çok sayıda örneğe rastlanmıştır. Ancak bu şikâyetlere karşı çözüm mekanizmasının etkin bir şekilde işletildiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü bu tür sorunlar 18. yüzyıl boyunca devam etmiş, mahkemeye verilen veya isyancı olarak kabul edilen idareciler daha sonraki dönemlerde tekrar görev almışlardır. Aslında 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu tür durumlarla sıklıkla karşılaşmakta ve bazı olaylara karışan kimselere görev tevcihi yapılmakta olduğu görülmektedir.

İdareciler dışında Yezidi aşiretlerin de bu yüzyılda sancak dâhilindeki bazı olaylara müdahil oldukları görülmektedir. Bu dönemde devlete vergi vermek istemeyen ve merkezi yönetimin direktifleri dışında hareket eden Yezidi aşiretler de devlete isyan etmiştir. Gerek Yezidi aşiretlerin gerekse yerel beylerin isyanları sonrasında eyalete bağlı sancaklarda maddi manevi büyük zararlar meydana gelmiştir. Reayaya büyük zararlar verdiği iddia edilen yerel beylerin veya aşiretlerin yargılanmaları söz konusu olmuşsa da ne tür cezalar aldıklarına dair elimizde herhangi bir kayıt yoktur. Bu çalışmada Erzurum Eyaleti'ne bağlı sancakbeylerinin yönetime geçmek veya yönetimde kalmak için başvurdukları yöntem ve Yezidi aşiretleriyle sağlamış oldukları politik ittifaklar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, taşra, yerel beyler, Yezidi aşiretler, reaya

THE LOCAL POLITICS AND THE ROLE OF THE YEZIDI TRIBES IN THE ERZURUM PROVINCE DURING THE 18TH CENTURY

ABSTRACT

Due to the fact that the Ottoman Empire could not exercise full control over the provincial administration in the 18th century, great problems arose among the tribes, local lords and governors in the provinces. During this period, many complaint records were found in the petitions sent from the provinces to the center about tribes and local lords, and in these records, the complainants stressed the unfair practices of the tribes and local lords. In this context, it is stated in the relevant archive sources that local lords and governors committed serious abuses while they were on duty in the sanjaks of Erzurum Province. On the other hand, there were also many cases in which the central government tried to protect the subjects. However, it is not possible to say that the solution mechanism against these complaints was operating effectively because such problems continued throughout the 18th century. Also the administrators who were put on trial or considered as rebels were assigned again in following decades. In fact, after the second half of the 16th century, such situations were frequently encountered and people involved in such events were even assigned to other duties.

Apart from the administrators, it is seen that the Yezidi tribes were also involved in some events within the sanjak in this century. During this period, the Yezidi tribes, which did not want to pay taxes to the state and acted against the directives of the central government, also rebelled against the state. After the revolts of the Yezidi tribes and the revolts of the local lords, great material and moral damages occurred in the sanjaks of the province. Although there were trials of local lords or tribes alleged to have caused great harm to the rayah, we do not have any record of what kind of punishment they received. In this study, the methods used by the governor of sanjaks of Erzurum Province to obtain power or remain in government will be discussed and the political alliances they had with the Yezidi tribes will be investigated.

Keywords: The Ottoman, rural, local lords, Yezidi tribes, rayah.

GİRİŞ

17.-18. yüzyıllarda Osmanlı yönetici sınıfının reayadan daha fazla vergi alması karşı tepkileri doğurmuştur. Reayadan vergi tahsil biçiminin değişmesi mahalli yönetici gibi başka toplumsal bir zümreyi meydana getirmiştir. Bu seçkinlerin temel görevi vergi toplama işini hem kendi adına hem de merkezi yönetim adına daha düzenli ve sağlıklı toplamak olmuştur. Ancak ilerleyen süreçte bu yerel hanedanlar siyasi olarak özerk yapıya bürünerek nüfuzlu konuma gelmiştir.¹ 17. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Balkanlarda iktidar boşluğunun gittikçe belirginleşmesi merkezi devletin eyalet valileri üzerindeki otoritesinin zayıflamasına neden olmuştur.² Ayrıca bu yüzyılın sonlarından itibaren Divan-ı Hümayunun işlevini yitirmesine paralel olarak eyalet divanları da yerine getirmek zorunda oldukları asli görevlerini yerine getirememiş, daha serbest hareket eden beylerbeyleri adalet dağıtımında kendi başlarına karar vermişlerdir.³

18. yüzyılın başlarında harplerin uzun sürmesi Osmanlı'nın sınır boylarında asayişin bozulmasını beraberinde getirmiştir. Merkezi yönetim Osmanlı coğrafyasında meydana gelen asayişsizliğin önüne geçmek için valilere gönderdiği fermanlarda halkın korunmasını emretmiştir. Ancak taşrada meydana gelen isyanlar devleti uzun bir süre uğraştırmıştır.⁴ Yüzyılın başlarından itibaren Manisa ve çevresinde Karaosmanoğulları; Yozgat'ta Çapanoğulları; Ankara'da Müderriszâdeler ve Nakkâşzâdeler; Kayseri'de Kalaycıoğulları, Emirağazâdeler ve Zennecizâdeler ile Süleymaniye'deki Babanlar gibi çok sayıda seçkin aile etkinliklerini arttırmıştır.⁵

18. yüzyılda Osmanlı merkez yapısında meydana gelen değişim-dönüşüm devletin uç bölgelerine de yansımış ve bu değişim-dönüşüm serhad bölgelerinde otorite boşluğuna sebep olmuştur. Serhad bölgesinde kaza mütesellimlerinden veya ayanlardan ziyade yurtluk-ocaklıkla yönetilen idari birimlerde eyalet valileri ve sancakbeyleri daha fazla ön plana çıkmaktaydı. Bu çerçevede III. Ahmed (1703-1730) emirlerini yerine getirmekte ihmalkârlık gösteren veya bu emirlere muhalefet eden beylerin azledileceği uyarısında bulunmuştur.⁶ Örneğin, 1705 tarihli bir kayıta Bayezid, Eleşkird, Şelve ve Malazgird sancak beylerinin biriken cizye vergilerini merkeze ulaştırmadıkları dile getirilmiştir. Gönderilen emirde adı geçen sancak beylerinin devlet tarafından belirlenen cizyeleri göndermedikleri takdirde üzerlerine asker gönderileceği ve görevlerini yerine getirmeyen beylerin azledilerek yerlerine devlete sadakat gösteren kişilerin atanacağı belirtilmiştir.⁷ Bu durum Osmanlı yönetim mekanizmasında genel geçer bir kural olduğu halde padişahlar gönderdikleri fermanlarda sık sık bunu açıklama gereği duymuşlardır.

Yerel yöneticiler merkezi otoritenin güçlü olduğu ve kontrolü elinde tuttuğu dönemlerde devlete “sada-kat” gösterdikleri ve devlet otoritesinin zayıf olduğu dönemlerde ise kendi başlarına hareket ettikleri ifade edilmektedir. Devlet ise yerel beyler veya aşiretlerin bu “itaatsizliklerini” ortadan kaldırmak için bazı yaptırımlar uygulamaktaydı. Ancak otorite boşluğu ve yönetimdeki zafiyet yerel beylerin hareket alanını biraz daha genişletmekte ve daha serbest hareket etmelerine neden olmaktaydı.⁸

1 Rıfa'at Ali Abou-El-Haj, *Modern Devletin Doğuşu 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Oktay Özel-Canay Şahin, (Ankara: İmge Yayınevi, 2000), 113-14.

2 Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2011), 141.

3 Murat Tuğluca, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), 42.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Baskı 2011), IV Bölüm I/3-4.

5 Halil İnalıcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016), 76.; Ali Yayıcioğlu, *Partners of the Ottoman: The Crisis of the Order in the Age of Revolutions*, (California: Stanford University Press, 2016), 36.; Özer Ergenç, *Osmanlı Tarihi Yazıları Şehir, Toplum, Devlet*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), 383-395. Ayanlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 2014)

6 *Cumhurbaşkanlığı Arşiv Daire Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, İbnülemin Dâhiliye (İ.E. DH), 10/933. Cumhurbaşkanlığı Arşiv Daire Başkanlığı Osmanlı Arşivi künyesi bundan sonra BOA şeklinde verilecektir.

7 BOA, *Cevdet Maliye (C. ML)*, 526/21535.

8 Hakan Kaya, *Osmanlı-İran Sınırında Bir Serhad Sancağı: Bayezid (1578-1848)*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018), 58.: Ayrıca aynı yazar için bkz. “Bayezid Sancakbeyi İshak Paşa Üzerine Bir Araştırma”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, (Mart 2020), 20-1/20-35.

Bu çerçevede 18. yüzyılın ilk çeyreğinde devletin Erzurum Eyaleti'nde bulunan Yezidi⁹ Kürt aşiretleri ile Kürt beyleri arasındaki münasebetlerinin pek de olumlu bir seyir takip ettiğı söylenemez. Merkezi yönetim ile taşra yöneticileri arasında yapılan yazışmalar da Yezidilerin Erzurum Eyaleti dâhilinde meydana gelen olaylara dâhil oldukları görülmektedir. Erzurum eyaletinde bulunan yerleşik veya göçebe Yezidi Kürt aşiretleri ile eyalet valisinin münasebetleri sorunluymdu. Yezidiler genellikle azledilen yerel beyle birlikte hareke etmekte ve bu tutumlarını yerel beyin isyanında da korumaktaydılar. Bu durum 18. yüzyılın ilk yarısında sık sık tekrarlanmakta ve eyalete bağılı sancaklarda asayışsızlık, yerel beylerin birbirleriyle mücadeleleleri, valilerin yerel beylerin seçimine müdahaleleri gibi nedenlerden dolayı sancakbeyleri sık sık değişmekteydi. Bu bağlamda eyaletteki asayışsızlığın Yezidi aşiretlere uygun ortam hazırlaması nedeniyle aşiretler eyalet dâhilindeki reayaya büyük zararlar vermiştir. Erzurum Eyaleti sancaklarında meydana gelen bu asayışsızlık ve çatışmalarda reaya bir aşiret veya bir kabileye mensup olması nedeniyle kendini çatışmanın içinde bulmuştur. Her bir beyin de aynı zamanda bir aşiret mensubu olması, sancak dâhilinde meydana gelen olayları daha da karmaşıktırdığını söyleyebiliriz. Haliyle bu taraftar kitlelerinden hangisi iktidarı ele geçirdiyse diğeri gruba büyük zararlar vermekteydi.

YEREL BEYLERİN BİRBİRLERİYLE MÜCADELELERİ

Bayezid, Diyadin, Eleşkird ve Şelve sancakbeyleri arasında dönem dönem büyük çatışmalar meydana gelmekteydi. Yurtluk-ocaklıkla yönetilen bu sancakların beyleri genellikle akraba veya aynı aşiretin mensubuydu.¹⁰ Çünkü yurtluk-ocaklıkla yönetilen Bayezid sancakbeyliğine atanan kişi, özellikle Eleşkird, Diyadin ve Şelve sancaklarını kendi çocuklarına ve kardeşlerine tevcih ettiriyordu. Bu sebepten ötürü adı geçen sancaklar arasında büyük bir rekabet ve güç mücadelesi yaşanmıştır.

Bayezid ve Eleşkird, Şelve ve Diyadin sancakbeyleri arasındaki rekabet sancakbeylerinin sık sık azledilmesini beraberinde getirmekteydi. Bu bağlamda Bayezid ve dâhilindeki sancaklar arasındaki mücadeleye dair çok sayıda arşiv kaydı mevcuttur. Bu konuya dair tespit edilen 1115/1704 tarihli bir belgede şu ifadeler yer almaktadır:

“Kala-i Bayezid sancakbeyi Mehmed Sani ve Eleşkird sancakbeyi Süleyman ve Şelve sancakbeyi Şir memur oldukları sefere gitmediklerinden maada Mehmed Sani top ve cephe ile Şelve sancakbeyi Şir'in üzerine varup Hamur Kal'ası muhasara ve etraf ve eknafını tahrip ve erzaklarını ğasb ü ğaret eyledikten sonra yine kal'a-i mezbûreyi teslim ve bundan sonra Malazgird ve Eleşkird sancakları üzerine dahi harekete niyeti olduğı...”¹¹

Yukarıdaki ifadeler sancakbeylerinin birbirleri arasındaki mücadeleyi özetler niteliktedir. Ayrıca şikâyetle bulunmak isteyen sancak beylerinin Erzurum mahkemesine başvurmaları istenmiştir.

Ekim 1115/1704 tarihli bir kayda bakıldığında Mehmed Sani Bey'in, Şelve ve Malazgird sancaklarına yönelik baskılarını sürdürdüğü, Şelve sancağında yaptığı tahribattan sonra Malazgird sancağının köylerine yönelerek ahalinin mallarını gasp ettiğı ifade edilmiştir. Merkezden gönderilen emirde Mehmed Sani Bey'in hakkından gelinmesi ve gasp edilen malların sahiplerine iade edilerek zararlarının tahsil edilmesi emredilmiştir.¹² Arşiv kaydında Mehmed Sani Bey, adamları Rüstem, Şerif, İbrahim, oğlu Abdî, Yezidi Yakup ve Osman ile Malazgird sancağına üç defa saldırıda bulunduğı, bu saldırı sonrasında ahalinin 54.000 koyununu ve 8.000 karasığırını gasp ederek ahali den de bazı kimseleri öldürdüğü ifade edilmiştir. Yerel beyin yapmış olduğı tahribat ve reayaya vermiş olduğı zararda Yezidi aşiretinden bazı kimselerin de yer

9 Ezidilerin/Yezidilerin kökeni uzun bir süre gizemli kalmış, ilk araştırmacılar Yezidilik dinin Doğulu Antik (Zerdüşlük, Manicilik) inançlar sistemi olarak görmüşlerdir. Bu görüşten etkilenen bazı araştırmacılar da Yezidi meleklerle pagan ilahları özdeşleştirdiler. 1130-1160 tarihleri arasında Şeyh Adî, Cebel Hakkârî'de bulunan Laleş'e çekilmiş ve burada bir tarikat kurmuştur. Yezidilik biraz karışık ve tarihi süreç içerisinde değişen bir inanç sistemi olmakla birlikte Yezidiliğin temel inançlarından biri Şeytan'a tapma meselesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Roger Lescot, *Yezidiler Din Tarih ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, Çev. Ayşe Meral, (İstanbul: Avesta Yayınları, 3. Baskı, 2014) 17-38.; Metin Bozan, Şeyh 'Adî Bin Müsafir Hayatı, Menkıbevi Kişiliğı ve Yezidi İncancındaki Yeri, ed. Süleyman Çevik, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2012), 45-52.

10 BOA, Mühimme Defteri (A.DVNS.MHM.d.) Nr. 114-1/2828, (s). 250.

11 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr. 114-1/577, 105.

12 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 114-1/1723, 379.

aldığı görölmektedir.¹³ Mehmed Sani Bey'in hakkından gelinmesi için *emr-i şerif* (ferman) gönderilmiş, ancak hüküm yerine getirilmemiştir. Mehmed Sani Bey ile adamlarının baskılarını günden güne arttırdıkları belirtilmiş ve Malazgird sancakbeyi ve ahalisine yapılan baskının bir an önce son bulması için gerekli önlemlerin alınması istenmiştir. Merkezi yönetim, Bayezid sancakbeyinin baskı ve tahakkümüne devam ettiği takdirde kendisinin görevden azledileceğini ve ehil olan birinin sancakbeyliğine getirileceğini belirtmiştir.¹⁴ Arşiv kaynaklarına baktığımızda taşrada meydana gelen bu tür olayların sadece Erzurum Eyaleti'ne bağlı sancaklarla sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır.¹⁵

Yukarıda anlatıldığı üzere Mehmed Sani Bey, çevre sancakbeylerine yönelik saldırılar gerçekleştirmiş, ancak Mehmed Sani Bey'in diğer sancakbeyleri ile yaptığı mücadele onun hayatına mal olmuştur. 1118/1707'de Bayezid sancakbeyi Mehmed Sani ile Eleşkird sancakbeyi Süleyman beyler öldürülmüş ve Bayezid sancağı yaklaşık bir yıl yöneticisiz kalmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde sancakta bulunan aşiret ağaları ve eşrafın da tavsiyeleriyle Abdulfettah Paşa Bayezid sancakbeyliğine atanmıştır.¹⁶ Abdulfettah Paşa da selefleri gibi sancakbeyliği görevinde uzun süre kalamamış, o da civar sancakbeyleri ile mücadeleye girişmiştir. Bu bağlamda tespit ettiğimiz 1123/1711 yılındaki bir kayıta Abdulfettah Paşa hakkında çok sayıda şikâyet yapılmıştır. Yapılan şikâyetler neticesinde Abdulfettah Paşa Bayezid sancakbeyliğinden azledilmiş, 1122/1711 tarihinde Erzurum muhafızı Ali Paşa'nın iltimasıyla yerine *ocakzadelerden* Ahmed Bey atanmıştır.¹⁷ Bu durumu kabullenmeyen Abdulfettah Paşa merkezi yönetime karşı isyan etmiştir. Abdulfettah Paşa 5.000 kişilik süvari ve piyade birliğiyle Bayezid Kalesi'ni ele geçirmiş, Eleşkird'te bulunan Toprak Kalesi ile Pasin ve Mecingerd sancaklarındaki köylerini yağmalamıştır.¹⁸

Bu çatışmaların keyfi saldırı ve hırsan ziyade güç yarışı ve iktidarlarını genişletme arzusundan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Yukarıda da ifade edildiği üzere özellikle 18. yüzyılda Osmanlı taşrasında merkezi yönetimin zayıflamasına paralel olarak yerel beylerin birbirleri arasındaki mücadeleler daha da görünür hale gelmiştir. Bazı sancakbeylerinin yönetimde kalma süreleri çok kısa olmuş ve sık sık sancakbeyi değişikliği istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Osmanlı'nın batısında yerel beylerin güç kazanması ayanların gücünü arttırdığı gibi, serhad bölgesinde bulunan yerel beylerden bazıları da kurdukları statüko sonucu uzun süre yönetimde kalmış veya kalmaya çalışmışlardır. Bu çerçevede 1720-1768 tarihleri arasında Bayezid sancakbeyliğini yapan Mahmud Paşa örnek olarak verilebilir.

Merkezi idarenin 1120/1708 yılında Erzurum valisi İbrahim Paşa'ya gönderdiği emir Bayezid sancakbeyinin yaptığı baskıyı özetlemektedir. Emirde Bayezid sancakbeyi Abdulfettah Paşa'nın akrabalarından Süleyman ve Cafer beyleri katlettiğini, reayaya çeşitli zulümler yaptığını, birkaç seneden beri memur olduğu ve ehli zimmet reayasından eksiksiz olarak aldığı cizye mallarını merkeze göndermediğini ifade edilmiştir. Bu sebeplerden ötürü Abdulfettah Paşa sancakbeyliğinden azl edilmiş, yerine atanan Ahmed Bey'in reayaya iyi davranması emredilmiştir. Ayrıca Ahmed Bey; Bayezid, Eleşkird ve Şelve sancaklarındaki gayrimüslimlere ait cizye gelirlerini toplamakla görevlendirilmiştir.¹⁹ Ancak Osmanlı arşiv kayıtlarına bakıldığında Abdulfettah Paşa'nın 1123/1711 yılına kadar sancak mutasarrıflığı devam etmiştir.²⁰ Kayıtlardan anlaşıldığı üzere Abdulfettah Paşa merkezi yönetimden gelen emirlere muhalefet etmiş ve sancakbeyliği görevinden azledilmesi olayına isyan ederek yeni atanan sancakbeyinin mutasarrıflığına razı olmamıştır.

Merkezi yönetim Erzurum valisi Ali Paşa'ya gönderdiği hükümde Bayezid ve çevresinde istikrar ve asayişin sağlanmasını, Bayezid'in Abdulfettah Paşa'dan alınmasını emretmiştir. Abdulfettah Paşa'nın ma-

13 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 114-1/1904, 417.

14 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 114-1/1904, 417.

15 1705 yılında Van valisine gönderilen hükümde Bitlis'te Mutki aşiretinden Mahmud ve üç yüz adamıyla birlikte Adilcevaz ve çevresindeki köylere müdahalede bulunarak ahalinin mallarını yağmaladığı ve eşraftan on beş kişiyi katlettiği belirtilmiştir. Devlet, Van ve Erzurum eyaletine tabi ocaklıkların adı geçen aşiretin saldırılarının def edilmesi için Bitlis beyine yardımda bulunmalarını emretmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 114-1/ 2039, 443.

16 BOA, İbnülemin *Tevcihat* (İE. TCT) 23/2444.

17 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 131/4, 10. Ayrıca 131 numaralı mühimme defterinin kapağında 1135-1136/1722-1723 tarihleri yazılırken, 1711 tarihli bu belge burada kaydedilmiştir.

18 BOA, Ali Emiri, Sultan III. Ahmed Dönemi (A.E. SAMD III), 85/8571.

19 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 115/2828, 650.

20 BOA, A.E. SAMD III, 19/1798.

iyetinde büyük bir askeri birliğin olması dolayısıyla devlet eyalette bulunan askeri kuvvetleriyle ciddi önlemler almak zorunda kalmıştır. Merkezi yönetim; Çıldır ve Kars eyaleti askerleri, Karahisar-ı Şarki, Malazgird, Mecingerd, Kiğı ve Pasin sancakbeylerine gönderdiği emirde Erzurum valisi Ali Paşa ile birleşerek Abdulfettah Paşa isyanının ortadan kaldırılmasını istemiştir. Devlet, adı geçen eyalet valileri ile sancakbeylerinin beraber hareket ederek bölgede meydana gelen asayişsizliğin son bulmasını ve Abdulfettah tarafından zabt edilen Bayezid ve sair yerlerde kontrolün sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.²¹

Bayezid ve Eleşkird sancakbeyleri arasındaki mücadelenin daha sonra devam ettiğini gösteren çok sayıda kayda rastlamak mümkündür. Merkezi yönetim, 1125/1713 yılında Erzurum valisine gönderdiği emirde şu ifadelerle yer vermiştir: “*Bayezid sancağı ocakzâdelerin eşci ‘ve erşedi ve aşair ve kabailin muhtarı (seçilmiş) olan Osman dâme izzuhu inâyet ve ihsânım olmağın mukaddemâ Eleşkird sancağı bila emr-i şerif beş sene zabt ve Bayezid sancağı ahâlîsinin ricâl ve nevahisinde beş yüz miktarı nüfusu bağırcık katl...*” Osman Bey bu emirde muhtar/mutasarrıf/yönetici olarak görülürken, ilerleyen süreçte devlete olan isyanından dolayı kendisi için “şaki-i mezbûr” ifadesi kullanılmıştır.²²

YEREL BEYLERİN BİRBİRLERİYLE MÜCADELESİNDE YEZİDİ AŞİRETLER

Yezidi aşiretlerin yoğun olduğu güney bölgelerden (Halep, Şam, Rakka, Diyarbekir) yaylak dolayısıyla doğuya (Bingöl, Erzurum, Kars, Bayezid, Revan) doğru göç etmişlerdir.²³ Bu aşiretler göçebe yaşam tarzını benimsediklerinden sürekli yer değiştirmişlerdir. Göç ettikleri bölgelerde yerleşik reaya ile yaşadıkları problemlerden dolayı çoğu kez bu aşiretlerin asıl yurtlarında istihdam edilmeleri emredilmiştir.²⁴ 1131/1719 tarihinde bazı Ekrad aşiretleri, Rakka’dan daha serin ve otlak bakımından zengin olan Erzurum, Kars ve Çıldır’a göç etmişlerdir. Ancak yerleşik reaya ile yaşadıkları problemlerden dolayı asıl yurtları olan Rakka’da iskân edilmeleri için göç ettikleri yerlerin yerel idarecilerine berat gönderilmiştir.²⁵ Devlet bu şekilde yerleşik reaya ile problemler yaşayan Yezidi Kürt aşiretlerini asıl yurtlarında iskân etmeye çalışmıştır.

Göçebe aşiretler veya yerleşik aşiretler ile sancakbeyleri arasında dönem dönem problemler meydana gelmiştir.²⁶ Örneğin 1113/1702 tarihinde Van Eyaleti’ne bağlı Şirvi eski sancakbeyi İzzeddin Bey, görevden azledilmeyi kabul etmeyerek Mustafa Bey’e isyan etmiştir. Göçebe ve Yezidi Kürt aşiretleri isyana katılarak isyanın daha geniş bir alana yapılmasında etkili olmuştur.²⁷ Bu bağlamda 1126/1714’te yurtluk-ocaklıkla yönetilen Bayezid sancağı beyi Osman Paşa kendisinden önceki yöneticiler gibi Divan-ı Hümayuna şikâyet edilmiştir. Erzurum valisi Yusuf Paşaya gönderilen emirde Osman Bey’in reayaya yönelik herhangi bir baskısının olup olmadığına dair bir araştırmanın yapılması emredilmiştir.²⁸ Devlet, bu tarihten birkaç ay sonra Bayezid ve Malazgird sancakbeylerine gönderdiği kayıta Yezidi Roziki/Zorbey aşiretinden İsmail adlı kişinin *adat-ı fasidesi* gereği 200 kadar Ekrad Yezidisiyle Hınıs kazası Beşpare köyünde bulunan reayanın hayvan, eşya ve erzakını yağmaladığını belirtmiştir. Bundan dolayı İsmail’in yakalanması için gereken önem ve ehemmiyetin gösterilmesi, bu konuda Erzurum valisi Yusuf Paşa’nın bilgilendirilerek durumdan haberdar edilmesi ve gerekli hassasiyetin gösterilmesi emredilmiştir.²⁹ Bu durum ile ilgili merkezden sıklıkla emirler gönderilmiş ve Yezidi İsmail’in Bayezid ve Malazgird sancakbeylerine sığınma isteklerine dair bir haberin olduğu ifade edilmiştir. Devlet, Yezidi İsmail’in hiçbir şekilde himaye edilmemesini, yakalanarak Erzurum Eyaleti’nde mallarını gasp edilen kişilerle mahkeme olunarak mağdur olan kişilerin mallarının geri alınmasını istemiştir.³⁰

21 BOA, A.E. SAMD III, 85/8571.

22 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 125/401, 95.

23 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 114/699, 163.

24 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 112/186, 62.

25 BOA, A.E. SAMD III, 199/19273.

26 Mustafa Can, “Klasik Dönem Osmanlı Toplum Yapısı”. *Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi*, Ed. Nejla Günay, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020) s. 32-33.

27 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 112/446, 139.

28 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 120/471, 123.

29 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 120/807, 206-207.

30 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 120/808, 207.

Bu çerçevede dönemin seyyahlarından Tournefort, Erzurum Eyaleti'nde bulunduğu sırada Yezidi aşiretlerle ilgili bazı bilgiler vermektedir. Tournefort, 18. yüzyılın başlarında Osmanlı, Gürcistan ve Ermenistan ülkelerine seyahati sırasında Erzurum Eyaleti'nde bulunan Yezidi aşiretlerin kervan soygunlarından bahsetmektedir. Seyyaha göre, bu aşiretlerinin dinleri olmamakla birlikte Yezid'e inanmakta ve Şeytanın kendilerine zarar vereceği düşüncesiyle ondan çok korktuklarını ve ona taptıklarını belirtmektedir. Ayrıca Yezidi aşiretlerin her yıl Musul/Ninova ile Fırat'ın kaynağı arasında sürekli hareket halinde olduklarını ifade etmektedir.³¹ Seyyahların aktardıkları bilgilerin çoğunun oryantalist bir bakış açısıyla verdiklerini belirtmek gerekir. Seyyahın verdiği bilgilerden hareketle eyalet dâhilinde bulunan Yezidi Kürt aşiretlerin güvenlik problemi oluşturdukları ve bu aşiretlerin göçebe oldukları anlaşılmaktadır.

Aynı yıllarda Osman Bey ile merkezi yönetim arasında sorunların devam ettiği görölmektedir. Bu konuda Divan-ı Hümayuna çok sayıda şikâyet ulaşmış, Sultan III. Ahmed (1703-1730) döneminde Van Beylerbeyi'ne gönderilen *emr-i şerifte* Erciş Kalesi ahalisinin şikâyetleri şu şekilde özetlenmiştir: Bayezid sancakbeyi Osman Bey 400 kadar Yezidi'yi Erciş Kalesi'nin çevresine yerleştirmiş ve aşiret kalede bulunan cephaneden iki top alıp Bayezid'e götürmüştür. Padişah, Van valisi olayı etraflıca araştırdıktan sonra durumu merkeze bildirmesini istemiştir.³² Merkezi yönetim aynı tarihli başka bir kayıta Bayezid sancakbeyi Osman Bey'in Yezidi aşiretlerle ittifak kurarak ehli İslam'a saldırıda bulunduğunu, ulema ile eşraftan bazı kimseleri katlettiklerini ve bu hallerini sürekli olarak tekrarladıklarını dile getirmiştir. Bu sebeplerden ötürü Yezidi aşiretlerinin iskân ettirilerek kontrol altına alınması emredilmiştir.³³ Burada arşiv kayıtlarından aktarılan bilgilere biraz ihtiyatlı yaklaşmakta fayda vardır. Azledilmeyi kabul etmeyerek padişahın hükmüne karşı gelen eski bir beyin “şaki” olarak değerlendirilmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur. Burada yerel beyin saldırdığı kişiler tarafsız olan reaya mıydı? Yoksa sancakbeyliğine atanan yerel beyin akraba veya taraftarları mıydı? Bu soruların cevaplarını arşiv kayıtlarında bulmak oldukça zordur. Sorulan sorulara net cevap verilemese bile azledilen yerel bey ile atanan yerel beyin birbirlerinin taraftarlarına veya aşiret mensuplarına saldırdıklarını söyleyebiliriz.

Divan-ı Hümayundan çıkan kararlara bakıldığında Erzurum Eyaleti dâhilindeki sancaklarda bu dönemde karışıklıkların eksik olmadığı anlaşılmaktadır. 1127/1715 tarihinde yine Bayezid sancakbeyi Osman Bey'in Kars Eyaleti'ne bağlı köylerde yaptığı tahribatlar eyalet kadısı Mevlana Alizade tarafından merkeze şikâyet edilmiştir. Kadı, Bayezid sancakbeyi Osman ve Kürt aşiretlerinin daha önce yaptıkları tahribatı devam ettirdiklerini ve reayanın artık tahammüllerinin olmadığını belirtmiştir. Merkezi yönetim, Erzurum'da bulunan mütesellimin olayın gerçek boyutunu dindar/mütedeyyin kimselerden sorarak konuyu ayrıntılı bir şekilde araştırmasını istemiştir. Sancakbeyinin Kürt aşiretleriyle birlikte bu tür haksız tutum ve davranışlara karışıp karışmadıkları tespit edilmesi emredilmiştir. Olayın gerçek olması durumunda ise ocakzadelerden *ehil ve elyâk* birinin belirlenmesi ve merkeze bildirilmesi istenmiştir.³⁴ Ayrıca Erzurum valisi Ali Paşa'ya gönderilen emirde Osman Bey hakkında şu ifadeler yer almaktadır:

“Bayezid kalası beyi olan Osmanın dahi rıza-yı hümayunuma muhalif hareketi ve ahali memlekete *teaddi ve tecavüzü vaki ise kezalik tard ve ib'ad ve kala-i mezbureyi zabt için cümlemin eslâh ve erşedi olan beğ nasb ve ta'yin ve ismi ve resmîyle der-i devlet-i medarımı ilam ve bundan maada daire-i itaatten huruç idüp rah-ı bağı ve tuğyana salık olanları dahi ba eyyi hal ahz ve iktizasına göre tedip eyleyesin*”.³⁵

Daha sonra taşra ile merkez arasında yapılan yazışmalar sonrasında Bayezid'de bulunan ulema, suleha, kabile ve aşiret ağaları ile Erzurum valisinin Mahmud Paşa'dan yana oldukları veya öyle gösterilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.³⁶ Bayezid sancakbeyi Osman ile ilgili merkeze çok sayıda şikâyet dilekçesinin gönderilmesi ve Erzurum valilerinin de muhtemelen onun hakkında merkeze olumsuz raporlar sunması

31 Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Çev. Teoman Tunçdoğan, Ed. Stefanos Yeramıs, (İstanbul: Kitapyayinevi, 4. Baskı, 2013), II/134.

32 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 121/1296, 327.

33 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 121/1297, 327.

34 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 125/229, 58.

35 BOA, A.E. SAMD III, 76/7632.

36 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 127/1203, 271.

nedeniyle azledilmiş ve 1130/1718'de yerine Mahmud Paşa 5.000 kuruş³⁷ *hazine-i amireye* vermek şartıyla Bayezid sancakbeyliğine atanmıştır.³⁸ Kars beylerbeyliğine gönderilen hükümde Osman Bey'in Bayezid Sancağı'nın Mahmud Paşa'ya tevcih edilmesini kabullenmediği ve Mahmud Paşa'nın elinde beratı olması-na rağmen Bayezid'e girmesini engellediği ifade edilmiştir.³⁹

Yerel beylerin sancakbeyliği görevini elde etmesinde merkezden gelen fermanın yanı sıra etraftaki beylerbeylerinin desteği de önemli bir faktör olmuştur. Özellikle de yurtluk-ocaklıkla yönetilen sancaklarda eyalet valilerinin merkeze gönderdikleri raporlar ve beyler arasındaki mücadelelere dâhil olmaları sancakbeyi ataması üzerinde etkili olmuştur. Bu sayede ancak Mahmud Paşa'nın Erzurum, Kars, Çıldır eyalet valilerinin desteğiyle Bayezid sancakbeyliği görevini elde etmiş ve sancak dâhilinde bulunan Yezidi Kürt aşiretleri ile ittifak kurarak bölgede büyük bir zararın meydana gelmesine neden olmuştur.⁴⁰

Sancakbeyliğinden azledilen Osman Paşa Bayezid Kalesi'ne sığınmış ve Şeyatinperest⁴¹ olarak ifade edilen İsmail, Çekvan ve Şerefyan gibi Yezidi aşiret mensupları Osman Bey'e yardım etmişlerdir. Osman Bey Bayezid Kalesi'ni yirmi gün gibi bir süre Yezidi aşiretlerle birlikte savunmuş, adamlarıyla Erciş ve Ahlat kalelerinden ele geçirdikleri topları kullanarak yaklaşık yetmiş kadar kişiyi öldürdükleri belirtilmiştir. Merkezi yönetim, Osman Bey'in isyanın bastırılması ve kaleden çıkarılması için Kars Beylerbeyi'nin Erzurum valisine yardım etmesini emretmiştir.⁴² Eleşkird sancakbeyi Halil ile Bayezid sancakbeyliğine atanan Mahmud Paşa büyük bir kuvvetle Osman Bey ve mütteliklerine saldırmış, saldırı sonucu isyancılar Bayezid'de tutunamayarak Bayezid kalesinden firar etmişlerdir.⁴³

Bayezid eski sancakbeyi Osman'ın kaleden çıkarılmasına rağmen isyanı iki-üç yıl sürmüştür.⁴⁴ Merkezi idare bu dönemde gerek Kars Beylerbeyi Ömer Paşa'yı öldüren kişileri yakalamak gerekse Bayezid eski mutasarrıfı Osman ile Lizli İsmail'in Bitlis'te firarda olması dolayısıyla Osman ve adamları ile uzun süre uğraşmıştır.⁴⁵ Osman Bey, devlete olan isyanında Bayezid'e daha yakın olan İran'a sığınmak yerine Bitlis beyine sığınmıştır. Belki de İran'ın kendisi için güvenli olmadığını düşünerek Bitlis beyine sığınmıştır. Çünkü Osman Bey'in İran sınırına saldırıda bulunduğu dair kayıtlar mevcuttur.⁴⁶ Bu bağlamda saldırıda bulunduğu iddia edilen beyin kendisi için tehlikeli olabilecek İran'a sığınmak yerine güvenli gördüğü Bitlis beyine sığınmıştır. Osman Bey çevre sancaklardan himaye görmesi, merkezi yönetimin bu dönemde taşrada otoritesinin zayıf olması gibi nedenler isyanın birkaç yıl devam etmesine neden olmuştur.

Osman Paşa'nın merkezi yönetime karşı isyanı ve Yezidi aşiretlerin isyana dâhil olmaları sonucu devletin Erzurum, Van, Kars, Çıldır ve Bitlis beylerini isyanı bastırmak için görevlendirilmesi isyanın boyutu hakkında fikir vermektedir. 1131/1719'da merkezi idare Bitlis Hâkimi ile yaptığı yazışmada Osman Paşa ile Lizli İsmail'in Bitlis'te ikamet etmelerine müsaade edilmemesini emretmiştir. Yazışmada isyancıların Bitlis'ten ziyade Erzurum'da ikamete tabi tutulmalarının, yani sürgün edilmesinin, güvenlik ve asayiş dolayısıyla daha uygun olacağı ifade edilmiştir.⁴⁷ Ancak isyancılar; İsmail, Derviş, Hüdada, Abdurrahman

37 III. Ahmed döneminden (1703-1730) itibaren Osmanlı, piyasadaki esedi kuruşların standartlarını esas alarak ilk Osmanlı kuruşlarını darp etmeye başladığı ifade edilmektedir. Bu dönemde 1 Osmanlı kuruşu= 120 akçe=40 para üzerinden yeni bir para birimi meydana getirilmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Şevket Pamuk, "Kuruş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/458-459.

38 BOA, *Müzehep Ferman (MFB)*, 62.

39 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 127/1315, 297.

40 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 127/1315, 297.

41 Şeyatinperest, şeytana tapan manasını ifade etmektedir. Yezidi inancı dışındaki başka inançlar tarafından kullanılan Şeytan ifadesi kötü manalar çağrıştırmaktadır. Bundan ötürü Yezidiler Şeytan ibaresini kullanmamakla birlikte bunu yerine "Melekê Tawus" unvanını ve dinlerinin simgesi olarak da Tavus kuşu tasvirlerini kullanırlar. Yezidi inancı, dini ahlak ve doğruluğun evrensel prensiplerini-doğru ve yanlış, adaleti hakikat, sadakat, merhamet ve sevgiyi-bir araya getirir. Bkz. Jhon S. Guest, *Yezidilerin Tarihi Melekê Tawus ve Mıshefa Reş'in İzinde*, Çev. İbrahim Bingöl, (İstanbul: Avesta Yayınları, Üçüncü Baskı, 2012), 66.; Birgül Açıkyıldız Şengül, "Melek Tavus ve İnancı ve İkonografisi, *Kürt Tarihi Dergisi*, (2014), 15/10-16.

42 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 127/1315, 297.

43 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 129/68, 16.

44 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 129/68, 16.

45 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 129/108-286-289, 25-80.

46 BOA, A.E. SAMD III, 76/7632.

47 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 129/289, 79.

ve Rüstem adlı Yezidilerin yardımıyla Hınıs sancağı ve Bulanık nahiyesi köylerine sığınmışlardır. Ancak buralarda da rahat durmayıp ticaret yollarını keserek tüccarlara zarar vermiş ve halkın mal ve eşyalarını yağmalamaya devam ettikleri ifade edilmiştir.⁴⁸ Kayıtlardan anlaşıldığı üzere merkezi yönetim ile Yezidi aşiretleri arasında dönem dönem büyük sorunlar meydana gelmiş ve bu sorunlar sonraki yüzyıllarda devam etmiştir.⁴⁹

Burada merkez ile taşra arasında meydana gelen sorunların temel kaynağının ne olabileceği üzerinde durmak gerekir. Bu çerçevede Osman Bey'in sancakbeyi iken "reayaya ve ehl-i İslam'a saldırması", "bağı" olması ve devlete isyan etmesinin temel sebepleri hakkında elimizde herhangi bir kayıt yok. Ancak Osman Bey'in sancakbeyi iken "reayaya veya çevre sancakbeylerine saldırması" gibi nedenler onun azledilme gerekçesi olarak gösterilmesi olayın gerçek nedeninin ortaya çıkarılmasında yeterli olamayacağı kanaatindeyiz. Burada Osman Bey'in merkezle vergi meselesi, savaşlarda askeri destek sağlama, eyalet valisi ile yaşadığı sorunlar, kendisi hakkında merkeze olumsuz raporlar gönderilmesi ve valinin sancakbeyine müdahalesi gibi nedenler sancakbeyinin isyan etmesi üzerinde etkili olmuş olabilir. Bunun yanı sıra devletin sancağı yüksek bir vergi karşılığında tevcihi, sancakbeyinin de ödemiş olduğu meblağı tahsil etmek için reayadan daha fazla vergi tahsil etmesi ve nihayetinde Divanı Hümayuna çok sayıda şikâyet yapılmasına sebep olmuş olabilir. Bu tür sebepler de Osman Bey'in sancakbeyliğinden azledilmesini beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz.

Osmanlı merkezi yönetimi bu dönemde sadece Osman Bey'in isyanı ile uğraşmamış aynı zamanda eyalet dâhilinde bulunan aşiretlerin kanunsuz faaliyetleri ile de ilgilenmiştir. Erzurum valilerine gönderilen emirlerde Yezidi aşiretlerin Hınıs civarında inşa etmiş oldukları kalenin Erzurum valileri İbrahim ve Ali paşalar tarafından yıktırıldığı ifade edilmiştir. Ancak Yezidi aşiretlerin daha sonra uygun ortamı buldukları anda kaleyi tekrar inşa ettikleri dile getirilmiştir.⁵⁰ Roziki/Zorbey⁵¹ aşiretinin daha önceki yıllarda Hınıs sancağında inşa ettikleri kalenin tam olarak yıkılmadığı, palankaya⁵² sığınan aşiretin devletin vergi toplayan resmi memurlara engel oldukları belirtilmiştir. Bundan dolayı palankanın derhal yıkılması ve vergilerin eksiksiz bir şekilde toplanması emredilmiştir.⁵³ Burada göçebe olan aşiretlerin vergi vermek istememesi ve resmi memurların da bundan taviz vermemesi aşiretlerin kendilerini güvenceye almak için kale inşa etmelerine neden olmuş olabilir. Merkezi yönetime vergi vermek istemeyen ve kanunsuz kale inşa eden bu aşiretler ile sancakbeyliğinden azledilen Osman Bey ve ittifakları eyalet dâhilindeki sancaklarda istikrarsızlığı da derinleştirdiği söylenebilir.

Merkezi yönetim, Yezidi aşiretlerin Erzurum dâhilindeki sancaklarda asayişsizliğe sebep olduklarını ve haklarından gelinmesini emretmiştir. Devlet, Muharrem 1132/Aralık 1719'da Van valisi Ali Paşa'ya gönderdiği emirde Osman ve Yezidi aşiretine mensup kişilerin bir an önce ortadan kaldırılmasının elzem olduğunu belirtmiştir.⁵⁴ Meydana gelen olaylardan hareketle merkezi yönetimin bu dönemde taşrada tam bir kontrol sağladığı söylenemez. Örneğin, Bayezid, Diyadin, Eleşkird, Şelve ve Malazgird sancakbeylerinin on altı yıl gibi bir süre boyunca gayrimüslimlerden topladıkları cizye vergilerini merkeze göndermemiştir.⁵⁵ Bu bağlamda vergilerin merkeze gönderilmemesinde bazı nedenler öne çıkmaktadır. Devletin taşrada otoritesinin zayıflaması, vergi yükünün giderek artması, sancakbeyleri arasındaki güç mücadelesi neticesinde meydana gelen asayişsizlik, sancakbeylerinin topladıkları vergileri zimmetlerine geçirmeleri gibi nedenler toplanan vergilerin merkeze gönderilmemesine neden olmuştur.

48 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr.,129/607, 163.

49 18. yüzyılda Osmanlı toprağında bulunan Yezidiler'in çok sayıda isyana dâhil oldukları bilinmektedir. Yezidilerin isyana kalkışmalarında taşrada bulunan yerel beylerin çıkar ilişkilerin ve birbirleri arasındaki rekabetin rolü büyüktür. Bkz. Kadri Yıldırım, "Fetvalar, Fermanlar ve Katliamlar Kısacasında Êzidiler", *Kürt Tarihi Dergisi*, (2014), 15/50-56.

50 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 119/885, 215-216.

51 Aşiret isminin mühimme kayıtlarında *Roziki*, *Rojiki*, *Zorbeyi* gibi değişik adlarla yazıldığı görülmektedir.

52 Ağaç ve toprakla yapılmış, hendekle çevrilmiş küçük hisar anlamına gelmektedir. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 13. Baskı, 2004), 350.

53 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 129/547, 145.

54 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 129/607, 163.

55 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 130/852, 284.

Merkezi yönetiminin Bayezid sancakbeyliğine Mahmud Paşa'yı ataması kararına rağmen idareyi bırakmak istemeyen Osman Paşa uzun bir süre devlete isyan etmiştir. Yezidi Kürt aşiretleri de Osman Bey'in merkezi yönetime karşı isyanında onun yanında yer almıştır. Bu sorunun sonraki yıllarda devam ettiğine dair çok sayıda arşiv kaydı bulunmaktadır. 1131/1719 yılında Divan-ı Hümayun Kars Beylerbeyi'ne bir emir göndermiştir. Emirde Erzurum kadısının gönderdiği arzuhalde ulema, eşraf ve zeamet sahiplerinin Bayezid'in Osmanlı'ya ilhakından beri ocaklıkla yönetildiğini ve ocaklık olarak Mahmud Paşa'ya tevcih edildiğini belirtmiştir. Ayrıca Bayezid'de bulunan ulema, kabile ve aşiret reislerinin Mahmud Paşa'nın sancakbeyliğini kabul ettiklerini dile getirilmiştir. Ancak eski sancakbeyi Osman'ın yönetimi bırakmak istemediği gibi devlete isyan ettiği belirtilmiştir. Bu sebeplerden ötürü merkezi yönetim Kars ve Erzurum beylerbeylerinin de yardımıyla Bayezid sancakbeyliği idaresinin biran önce Osman Bey'den alınıp Mahmud Paşa'ya verilmesini emretmiştir.⁵⁶

1720 tarihli beratta eskiden olduğu üzere Bayezid'in yurtluk-ocaklık olarak *Ekrad* zümresinden olan Osman'a tevcih edildiğini ancak Osman'ın türlü baskı ve zorbalıklarından dolayı azl edildiği belirtilmiştir.⁵⁷ Özellikle 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Bayezid ve tevabihasında (Diyadin, Eleşkird ve Şelve) Kürt beyleri arasında büyük bir mücadele ve çekişmeye sahne olmuştur. Bu çekişme ve mücadeleler gerek sancak dâhilinde gerekse çevre sancaklarda büyük zararlara sebep olmuştur. Uzun bir süre merkezi yönetimin emirlerinin dışında hareket etmeye çalışan ve eyalet dâhilindeki Yezidi aşiretlerle ittifak kuran Osman Bey'in daha sonra tekrar sancakbeyi görevi aldığı görülmektedir. Osman Bey, Eleşkird sancakbeyi Halil Bey'in vefatından sonra 1137/1725 yılında Erzurum valisi Vezir Mustafa Paşa'nın tahvil-namesiyle Eleşkird mutasarrıflığına atanmıştır.⁵⁸ Burada Bayezid, Eleşkird, Diyadin ve Şelve sancakbeylerinin atanması Erzurum valisinin gönderdikleri arz ve inhalar etkili olmaktadır. 16. numaralı tahvil defterine bakıldığında idarecilerin merkeze gönderdikleri arzlarda onlarca *hilaf-ı inhanın*⁵⁹ olduğu görülmüş ve devlet gönderilen arzlarda yanlışlığı düzeltmiştir.⁶⁰ Arşiv belgelerinde “ası” ve “bağı” olarak tanıtılan Osman Bey'in tekrar göreve getirilmesi valilerin merkeze gönderdikleri raporların atamalar üzerindeki etkisine örnek olarak verilebilir. Aslında devletin azlettiği birini daha sonra tekrar göreve getirmesi meselesi normal bir uygulama olup, bu konuya dair çok sayıda kayıt bulmak mümkündür. Bunun yanı sıra arşiv kayıtlarına bakıldığında göçebe Yezidi Kürt aşiretleri hakkında şikâyetlerin devam ettiği anlaşılmaktadır.⁶¹

EYALET VALİSİ ALİ PAŞA İLE YEREL GÜÇLERİN MÜNASEBETİ

Erzurum Eyaleti'ne bağlı sancaklarda sancakbeylerinin atamaları Erzurum valilerinin merkeze sundukları arzlarla gerçekleşmekteydi. Bu bağlamda dönem dönem sancakbeyi ile eyalet valisi arasında meydana gelen sorunlar sancakbeylerinin sık sık değişmesine ve böylece isyanların meydana gelmesi üzerinde etkili olmuştur. 1124/1712 tarihli bir kayıta Yezidi aşiretleri ile ilgili merkeze şikâyetler yapılmıştır. Merkeze yapılan şikâyet Divan-ı Hümayunda şu şekilde kaydedilmiştir.

“Ekrad taifesinden Roziki/Zorbey aşiretinden Abdal oğlu dimekle maruf İsmail Erzurum eyaletinde Hınıs sancağında vaki Liz nam mahalde bila emr-i şerif bir kal'a bina ihdas ve hevasına tabi 400 miktar piyade ve süvari Yezidi eşkıyası yanına cem' ve kal'a-i mezbûrede tahsil ve yine livâ-i mezbûrede Bulanık ve Handeris ve Varto nahiyelerinde tagallüb ve zabt ve erbâb-ı tımar karyelerinde hâsıl olan mahsulat ve rüsûmâtı ve tekâlîf-i

56 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 127/1315, 297.

57 BOA, MFB, 62.

58 BOA, KK. d.. Nr (Kamil Kepeci), 523/62.; Fehamettin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997), 118.

59 Yetiştirmek, bildirmek manalarına gelen kelime, resmi bir makamdan bir üst makama bir tayin ve ataması için yazı yazma anlamına gelmektedir. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 182. <http://www.lugatim.com/>

60 16 Numaralı Tahvil Defteri (Çeviri yazı-Görüntü) XVIII. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi Merkez ve Taşra Yöneticileri 1756-1791, Haz. Abdullah Sivridağ, Yılmaz Karaca-Ersin vd. (İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 304.

61 16 Numaralı Tahvil Defteri, 350-351.

*saireyi ve ehl-i zimmetin cizyelerini tegallüben zimmetine ahz ve kabz ve reayası dahi kenduye tâbiyet ittirup ve bundan maada şâki-i mezbûr İsmail yine livâ-i mezbûrda vâki olan karyeleri dahi basup katl-i nüfus ve emvâl ve eşyaları araz ve nehb ü ğaret ve emvâl ve devvab ile isal-ı muzırta ve enva-ı fesad ve şekâvete cesaret idup livâ-i mezbûr ahalişi tarafında olmak üzre der-i devlet-i mederıma”*⁶²

Divan-ı Hümayun gönderilen emir gereği reayanın yapmış olduğu şikâyetin doğru olup olmadığı konusunda bir araştırma yapılması istenmiştir. Merkezi yönetim atadığı mübaşirler aracılığıyla bu şikâyetlerin doğru olup olmadığına dair ayrıntılı bir tahkikat yapmıştır.⁶³ Mübaşir olarak atanan Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşlarından Süleyman'ın yapmış olduğu araştırma sonucunda Roziki/Zorbey aşireti hakkında yapılan şikâyetlerin doğru olduğu ifade edilmiştir.⁶⁴ Erzurum valisi Ali Paşa'ya gönderilen hükümde Abdaloğlu İsmail ve onun maiyetinde bulunan Yezidi aşiretlerinin yapmış olduğu kalenin eyaletin eski valisi İbrahim Paşa tarafından yıktırıldığı, ancak İsmail'in bir yolunu bularak reayayı cebren çalıştırarak kaleyi tekrar inşa ettirdiği belirtilmiştir. Ayrıca Erzurum iç kalesi gibi sağlam inşa edilen kalenin içinde bir *mescid*, bir *kilise* ve bir de *meyhane* bulunduğu ifade edilmiştir. Yezidi İsmail, oğlu Abdal ile Yusuf, Halid Çakur ve beraberindeki 300 kadar Yezidi ile birlikte Hınıs livasının Hanus karyesinde bulunan iki kadını öldürdüğü, bu kişilerin 15 adamı da yaraladıkları kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra Yezidi aşiretlerin yapmış oldukları tahribatın büyük olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu eşkıyalık faaliyetlerinin def edilmesi, inşa edilen kalenin yıktırılması için top ve cephane gibi lojistik destekle birlikte askeri kuvvet olarak da süvari ile piyadelere ihtiyaç duyulduğu dile getirilmiştir.⁶⁵

Bu bağlamda merkezi yönetim, Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa, Kars Beylerbeyi İbrahim Paşa, Karahisar-ı Şarki sancağı mutasarrıfı Ebubekir Bey, Malazgird sancakbeyi Şeref Bey, Mecingerd sancakbeyi Seyyid Hüseyin Bey, Kiğı sancakbeyi Ahmed Bey ve Pasin sancağı mutasarrıfının Erzurum valisine gerekli askeri kuvvet ve lojistik desteği vermelerini, inşa edilen kalenin ortadan kaldırılarak isyancıların ele geçirilmelerini emretmiştir.⁶⁶ Erzurum valisinin yanı sıra çevre eyalet valileri ve sancakbeylerinin meydana gelen asayişsizliği ortadan kaldırılması için görevlendirilmeleri isyanın boyutu hakkında fikir vermektedir.

Devlet her ne kadar isyanın bastırılması için Erzurum valisini görevlendirmişse de vali görevini yapmadığı gibi eyalet dâhilinde büyük asayişsizliğe sebep olduğu anlaşılmaktadır. Taşra görevlilerinin *kaftan baha ve nal baha* adı altında sembolik adlarla bazı vergiler topladıkları bilinmektedir.⁶⁷ Bu bağlamda Ali Paşa'nın da *kaftan baha* ve başka adlarla halktan çeşitli vergiler aldığı dair şikâyetler yapılmıştır. Mühimme kaydında Ali Paşa'nın Erzincan kazası reayasından dört seneden beri *kaftan baha ve hariç masarif namıyla cebren ve zulmen* 18.050 kuruş kadar para aldığı da dile getirilmiştir.⁶⁸

Ali Paşa'nın Erzurum valiliği yaptığı dönem eyalete bağlı sancaklarda reaya açısından büyük bir kargaşa söz konusuydu. Ali Paşa, bu dönemde reaya ile büyük problemler yaşamış ve reyanın merkeze çok sayıda şikâyet dilekçesi göndermesine neden olmuştur. Mesela Ali Paşa Bayezid sancakbeyliği seçimine müdahalede bulunmuş Bayezid sancakbeyi Osman Paşa ile Bayezid sancakbeyliği görevini almak isteyen Mahmud Paşa arasında meydana gelen mücadelede Mahmud Paşa'nın tarafını tutmuştur. Gerek Bayezid, Eleşkird, Diyadin, Şelve ve Bulanık nâibleri gerekse reyanın merkeze gönderdikleri dilekçelerde Ali Paşa'nın yapmış olduğu türlü zulümler ve haksızlıklar açık bir şekilde dile getirilmiştir.

Ali Paşa sadece Erzurum Eyaleti dâhilindeki sancakbeyleri atamalarına müdahil olmamış aynı zamanda Van Eyaleti'ne bağlı Bitlis ve Mahmudi sancakbeylerinin görevden azledilmeleri için merkeze arzuhal göndermiştir. Mahmudi hükümeti sancakbeyi Zeynel Bey'in Yezidi aşiretlerini Bargiri sancağı köylerine taarruz yapması ve “daire-i itaatten huruç” etmesi dolayısıyla görevden alınarak sancakbeyliği İbrahim Bey'e tevcih edildiğini bildirmiştir. Ayrıca Bitlis hükümetinin beyi Muhammed Said “şer ve fesadın” dolaylı görevinden alınarak yerine eski sancakbeyi Muhammed Adil Han'ın atandığı belirtilmiştir.

62 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 119/714, 150.

63 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 119/714, 150.

64 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 119/885-886-887-893, 215, 216, 217.

65 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 119/885, 215.

66 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 119/885, 215-216

67 Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, 2014), 106.

68 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 120/400, 94.

Kayıtta padişahın emrine karşı gelen beylerin bir an önce “itaat” altına alınması ve reayaya karşı olan haksız tutum ve davranışlarının engellenmesi emredilmiştir.⁶⁹

Bayezid, Eleşkird, Hamur, Diyadin ve sair çevre sancakların nâibleri merkeze gönderdikleri kayıtlarda Yezidi Kürt aşiretinden Mahmud ve ona yardım edenlerin yapmış oldukları tahribat ve hukuksuzlukları ayrıntılı olarak kaydetmişlerdir.⁷⁰ Ali Emiri tasnifindeki bir kayıtta Yezidi aşiretleri Ali Paşa ile birlikte Erzurum dâhilindeki sancaklarda yapmış oldukları tahribatlar mühimme kayıtlarıyla paralellik göstermektedir. Bayezid Naibi Haydar Efendi İstanbul'a gönderdiği kayıtta (defter) şu ifadelerle yer vermiştir.

Der-i devlet-i mekkine arz-ı da 'i kemine oldur ki avâtıf-ı alîyye-i hüsvaniden Eyalet-i Erzurumda vaki Bayezid sancağı beyliğine ocakbeğzadelerinden aşair ve kabail reaya ve beraya fukarâlarının muhtarı olan Osman kullarına sadaka ve inâyet buyrulmuş iken hala vali-i Erzurum saâdetlu Ali Paşa hazretleri sâbika Eleşkird kal'asını bila ferman beş sene zabt ve tasarruf iden ve pederi Abdi Beğ ittifakıyla Kızılbaş bed maaşıyla birlik ve ittihad idüp bin beş yüz buyut/beyt-i (hane) İslamiyenin emval ve erzaklarını nehb ve beş yüz nefer ricâlden ve etfal-i İslamiyeyi bağırcık katl ve yedi nefer ebna ve benatları esir ittirüp Mahmuddan yüz otuz kise nükud akçe ahz ü kabz ittirüp beğ ettürmek niyetiyle Eyalet-i Erzurum ve Kars ve Çıldır ve Karahisar beğlerbeğleri ve gönüllü ve sipah ve zuama askerleriyle kalkup mah-ı Şevvalü'l mübareğın ikinci günü Bayezid kalasını muhasara...’’⁷¹

Kayıtlara bakıldığında bazı çelişkili veya muğlak ifadeler görmek mümkündür.⁷² Sözü edilen muğlaklık Ali Paşa'nın kendisinden 130 kese akçe aldığı Mahmud'un sonradan Bayezid sancakbeyi olan Muhmud mu yoksa Yezidi aşiretinden olan Mahmud mu meselesidir. Ali Paşa'nın 130 kese akçe aldığı ve Bayezid sancakbeyliğine tayin etmek istediği kişi Yezidi aşiretinden olan Mahmud'un olma ihtimali yoktur. Çünkü burada Osmanlı Devleti'nin Yezidi aşiretinden olan birini yurtluk-ocaklık kanunu gereği yönetime getirmesi ve ocakzadelerden olmayan birini ataması söz konusu değildir. Bu Fakat gerek mühimme gerekse diğer arşiv kaynaklarında nasb edilmek istenen Mahmud'un Yezidi aşiretinden Abdi oğlu olduğu açıkça ifade edilmiştir.⁷³ İfade edilen isimler kaydı tutan kişiler tarafından karıştırılmış olabilir. Ancak nihayetinde Bayezid sancakbeyliğine atanan kişi ocakzade ailesinden Mahmud Paşa olmalıdır.

Erzurum valisi Ali Paşa, yukarıdaki belgede Kızılbaş, mühimmelerde Yezidi olarak ifade edilen Abdi oğlu Mahmud'u Bayezid sancakbeyliğine getirmek için ondan 130 kese akçe almıştır. Bu saldırıda ayrıca sancak dâhilinde 1.500 haneden fazla ev yıktırılmış, 500'den fazla kişi öldürülmüş ve halkın yüklü miktarda malları ve hayvanları gasp edilmiştir.⁷⁴ Devlet; Ali Paşa ile Kars, Çıldır ve Karahisar beylerini Erzurum Eyaleti'nde meydana gelen bu asayişsizliği ortadan kaldırılmakla görevlendirilmiş iken, devlet görevlileri ile Yezidi aşiretler adı geçen sancakları adeta viraneye çevirmiştir. Bunun yanı sıra Malazgird sancakbeyi Hasan Paşa 10 kese, Bayezid eski sancakbeyi Ahmed Bey 50 kese akçesinin gasp edildiğini iddia etmiştir. Ayrıca Ali Paşa'nın Yezidi aşiretinden firari olan Abdi Ağa'ya da *seni halas ederim deyu* kendisinden 100 kese akçe aldığı ifade edilmiştir.⁷⁵

Erzurum valisi Ali Paşa hakkında yapılan şikâyetlerden dolayı kendisinin Erzurum kadısı yerine Trabzon kadısı tarafından yargılanmasına karar verilmiştir. Ali Paşa'nın Erzurum yerine Trabzon'da yargılanmasının nedeni davaya müdahale edebileceği düşüncesinden kaynaklanmış olabilir. Kefe'de görevi icabı bulunan kadının bir an önce Trabzon'a gelmesi ve Ali Paşa ile davalı olan kişilerle mahkemede davalarının görülmesi emredilmiştir. Ali Paşa'nın mahkeme heyeti huzurunda hasımlarıyla yüzleştirilmedikçe başka bir yere gitmesine izin verilmemesi vurgulanmıştır. Ayrıca bu dava için atanan mübaşirin davayı takip etmesi ve yargılanma bitene kadar Yezidi aşiretinden olan kişilerin tutuklu kalmaları belirtilmiştir.⁷⁶ Padişah

69 BOA, A.E. SAMD III, 76/7632.

70 BOA, A.E. SAMD III, 196/18941, 1-5.

71 BOA, A.E. SAMD III, 196/18941, 5.

72 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 120/200, 58.

73 BOA, A.E. SAMD III, 196/18941.; BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 120/200-400, 58, 94.

74 BOA, A.E. SAMD III, 196/18941, s. 5. Bayezid, Diyadin, Eleşkird, Şelve sancakları ile Bulanık nahiyesinde katledilen nefer, gasp edilen mallar ve yıkılan evlerin ayrıntılı listesi için bakınız. Kaya, *Osmanlı-İran Sınırında Bir Serhad Sancağı: Bayezid (1578-1848)*, 292-299.

75 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 120/199, 57.

76 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 120/400, 94.

Ali Paşa'nın yanı sıra Yezidi taifesinin Roziki/Zorbey aşiretinden olan İsmail'in "şer ve fesadının" önüne geçmek için gereken tedbirlerin alınması ve suçluların mahkemede yargılanması ve mağdur edilenlerin haklarının mutlaka geri verilmesini emretmiştir.⁷⁷

Ali Paşa'nın Trabzon'da yapılan yargılamasında herhangi bir ceza almadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Ali Paşa, Erzurum valiliğinden sonra Kandiye mütesellimliğine, akabinde ise kendisine Girid Eyaleti valiliğine atanmıştır.⁷⁸ Kandiye mutasarrıflığında bulunduğu sırada Erzurum Eyaleti'ndeki reaya Ali Paşa'dan alacaklarının olduğunu ifade etmiş, bunun üzerine devlet yapılan şikâyetlerin doğru olup olmadığına dair bir mübaşir tayin etmiştir.⁷⁹ Ali Paşa'nın valilikten mütesellimliğe atanması bir nevi ceza olarak görülebilir. Ancak Ali Paşa mütesellimlikten sonra tekrar valiliğe atanması Ali Paşa'nın devlet görevlileri ile kurmuş olduğu münasebet etkili olmuş olabilir. Erzurum valisi Ali Paşa'nın Harem'e takdim ettiği eşyalardan hareketle Ali Paşa'nın merkezi yönetimle ilişkileri sağlama almaya çalıştığı da söylenebilir. Bu eşyalar arasında murassa kuşak, vezir-i azama verilen on tüfek, Çuhadar İsmail Ağa'ya verilen tüfek ve kılıç, saatçıbaşı ve Abdurrahman Çelebi'ye verilen tüfekler yer almaktaydı. Ayrıca bu eşyalar toplam bin iki yüz kırk dört akçe değerindeydi.⁸⁰

77 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 120/376, 85.

78 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr., 122/364-365, 134.

79 BOA, A.DVNS.MHM.d, Nr.,122/383, 133.

80 BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS. MA. d.), 2354.

SONUÇ

Erzurum Eyaleti'nin 18. yüzyılın ilk çeyreğinde yönetim ve idari yapı açısından ciddi sorunlarla karşılaştığı söylenebilir. Özellikle valilerin eyalet dâhilindeki yurtluk-ocaklıkla yönetilen sancaklarda yerel beylerin seçimine müdahale etmesi ve merkeze gönderdikleri raporlar sayesinde istenilen sancakbeyinin atanması üzerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda sancakbeyliğinden azledilen bey isyan etmiş ve merkezi yönetim azledilmeyi kabul etmeyen beyin isyanıyla uzun bir süre isyanla uğraşmasına neden olmuştur. Merkezi yönetim isyanları bastırmak için eyalet dâhilindeki sancakbeylerini görevlendirdiği gibi çevre eyalet valilerini de bu isyanların bastırılması için görevlendirmiştir. Valiler Ali Paşa örneğinde olduğu gibi bazen de reayaya baskı uygulayarak haksız tutum ve davranışlarda bulunmuş, merkezin onlardan bekledikleri görev ve sorumluluklarını tam olarak yerine getirememişlerdir.

Bayezid, Eleşkird, Malazgird sancaklarında yerel beylerin birbirleriyle güç ve iktidar mücadelesi aşiretlerin taraf olmalarına ve isyan eden yerel beye destek vermeleriyle halkın zarar görmesine sebebiyet vermiştir. 18. yüzyılın ilk yarsısında Erzurum Eyaleti'ne bağlı sancaklarda meydana gelen isyanlarda Yezidi Roziki/Zorbey aşiretinin yer alması merkezi otoriteyi zor durumda bırakmıştır. Eyalete bağlı sancaklarda yüzlerce kişi öldürülmüş, aşiretlerin halkın mal ve eşyalarının talan etmesi reayaya maddi ve manevi büyük zararlar vermiştir. Devlet her ne kadar zarara uğrayanların zararların tazmin edilmesi için suçluları mahkemelerde yargılanmasına karar vermişse de bu yargılamalarda suçlular tam olarak hak ettikleri cezaları almamıştır.

Erzurum'a bağlı sancaklarda meydana gelen asayişsizlikte yerel beylerin birbirleriyle mücadelesi etkili olmakla birlikte eyalet valilerinin de eyalet dâhilinde meydana gelen asayişsizlikte önemli payları bulunmaktadır. Mesela Ali Paşa, Erzurum valiliği yaptığı dönemde halktan haksız şekilde kazanç elde etmiş, halk kendisi hakkında şikâyetçi olmuştur. Erzurum Eyaleti'ne bağlı sancaklarda Ali Paşa'nın devletin koymuş olduğu yasalar haricinde fazladan vergiler almıştır. Ali Paşa hakkında yapılan çok sayıda şikâyet sonucu devlet Ali Paşa'nın yargılanmasına karar vermiştir. Merkezi yönetim, muhtemelen Ali Paşa'nın Erzurum'da adil yargılanmayacağını düşünerek davanın Trabzon'da görülmesine karar vermiştir. Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Trabzon'da yapılan yargılamalardan pek bir netice alınamamıştır. Ancak Ali Paşa'nın Erzurum valiliğinden sonra Kandiye mutasarrıflığına atanmış olması bir nevi ceza olarak görülebilir. Ali Paşa Kandiye mutasarrıflığından sonra ise Girid valiliğine atanmıştır. Buradan hareketle 18. yüzyılın ilk yarsında taşra yöneticilerinin yapmış oldukları yolsuzluklarda ciddi bir cezai işlem almadıkları söylenebilir. Valiler bu dönemde merkezi otoritedeki boşluğun da etkisiyle taşrada daha rahat hareket ederek kötü bir yönetim sergileyerek düzensizliklerin artmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

A- ARŞİV KAYNAKLARI

- Cumhurbaşkanlığı Arşiv Daire Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri, Sultan III. Ahmed Dönemi (AE. SAMD III), 19/1798.; 196/18941.; 85/85711.; 199/19273, 76/7632.*
- BOA, Cevdet Maliye, (C. ML) 526/21535.*
- BOA, İbnülemin Dâhiliye (İE. DH.) 10/933.; Tevcihat, (TCT), 23/2444.*
- BOA, Kamil Kepeci (KK. d), Nr., 523/62.*
- BOA, Müzehhep Ferman, (MFB), 62.*
- BOA, Mühimme Defteri (A.DVNS.MHM.d) Nr.,100, 112, 108, 114, 114-1, 115, 119, 120, 121, 122, 125, 127, 129, 130, 131.*
- BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, (TS. MA. d), 2354.*
- 16 Numaralı Tahvil Defteri (Çeviri yazı-Görüntü) XVIII. Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi Merkez ve Taşra Yöneticileri 1756-1791, Haz. Abdullah Sivridağ, Yılmaz Karaca-Ersin Kırca vd. İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2019.*
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 13. Baskı, 2004.

B- ARAŞTIRMA ESERLER

- Abou-El-Haj, Rıfa'at Ali, *Modern Devletin Doğuşu 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Oktay Özel-Canay Şahin, Ankara: İmge Yayınevi, 2000.
- Açıkyıldız Şengül, Birgül, "Melek Tavus ve İnancı ve İkonografisi, *Kürt Tarihi Dergisi*, (2014), 15/10-16.
- Başar, Fehmettin, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717-1730)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.
- Bozan, Metin, Şeyh 'Adi Bin Müsafir Hayatı, Menkabevi Kişiliği ve Yezidi İnancındaki Yeri, Ed. Süleyman Çevik, İstanbul: Nübihar Yayınları, 2012.
- Can, Mustafa, "Klasik Dönem Osmanlı Toplum Yapısı". *Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi*, Ed. Nejla Günay, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (2020), 1-49.
- Ergenç, Özer, *Osmanlı Tarihi Yazıları Şehir, Toplum, Devlet*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Guest, Jhon S., *Yezidilerin Tarihi Melekê Tawus ve Mıshefa Reş'in İzinde*, Çev. İbrahim Bingöl, 3. Baskı, İstanbul: Avesta Yayınları, 2012.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 5. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2016.
- Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Çev. Teoman Tunçdoğan, Ed. Stefanos Yeramıs, II Cilt. 4. Baskı, İstanbul: Kitapyayınevi, 2013.
- Karataş, Yakup, "XVIII. Yüzyılda Merkez Taşra İlişkileri (Bayezid Sancağı Üzerine Bir İnceleme)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/68, (2019)
- Kaya, Hakan, *Osmanlı-İran Sınırında Bir Serhad Sancağı: Bayezid (1578-1848)*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018.
- Kaya, Hakan, "Bayezid Sancakbeyi İshak Paşa Üzerine Bir Araştırma", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi/Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, 20/1 (Mart 2020), 20-35.
- Lescot, Roger, *Yezidiler Din Tarihi ve Toplumsal Hayat Cebel Sincar ve Suriye Yezidileri*, Çev. Ayşe Meral, 3. Baskı, İstanbul: Avesta Yayınları, 2014.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1987.
- Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Pamuk, Şevket, "Kuruş", *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2002, 26/458-459.
- Tuğluca, Murat, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, IV Cilt. Bölüm I, 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Yaycioğlu, Ali, *Partners of the Ottoman: The Crisis of the Order in the Age of Revolutions*, California: Stanford University Press, 2016.
- Yıldırım, Kadri, "Fetvalar, Fermanlar ve Katliamlar Kısacasında Êzidiler", *Kürt Tarihi Dergisi*, 15 (2014).
- <http://www.lugatim.com/>

EXTENDED ABSTRACT

AIM AND SCOPE

Many communities which had different religions or cultures coexisted in the Ottoman empire. Among these communities, the Yezidis, who had different religious and cultural understandings, also occupied a significant place. The Yezidi tribes living in different parts of the Ottoman Empire generally adopted a nomadic lifestyle. Yezidi tribes had a denser population in Syria and Iraq and had migrated from these lands to Eastern Anatolia due to the fact this region had fertile highlands. This study deals with the Yezidi tribes and local politics in Erzurum. In this context, the study examined local politics and the roles of Yezidi tribes in Erzurum Province in the 18th century. Since the relationship of Yezidi tribes with the rulers of the Ottoman provincial administration in the 18th century has not been examined much until now, it is significant to carry out such a study. In this study, it was aimed to investigate the problems and conflicts that arose among local administrators and settled people in the places where Yezidi tribes migrated.

METHODS

In this study, based on the Ottoman archive sources, an investigation was made on local politics and tribes in Erzurum Province. Because of the fact that there is not enough studies about the Yezidi tribes living in Erzurum Province during the 18th century, the relevant scans were made on the Ottoman archives and the research was initiated. In this review, the significant records from the Divan-ı Humayun, Ali Emiri Classification, the relevant documents in the Topkapı Palace Archive were translated and interpreted. In addition, the studies related to the period were also examined and the essential research materials were used.

FINDINGS

In this study, analyses for some questions regarding the relations between the governor, local lords and Yezidi tribes in Erzurum Province in the first quarter of the 18th century were made and presented. What was the main reason why Yezidi tribes in Erzurum Province were in conflict with the central government and local administrators in the 18th century? How was the relation of Yezidi tribes with the sanjakbeys in Bayezid, Eleşkird, Şelve and Hınıs in the Erzurum Province? Whether the roles of Yezidi tribes were effective in the conflict among the bannerlords/sanjakbeys? In this study, the relationship between the state and provincial politics was tried to be analyzed by establishing a connection between the weak authority of the central government in the provinces in the first quarter of the 18th century and the castle built by the Yezidi tribes around Hınıs. Also, the policies that the state tried to implement in the Erzurum, Van, Kars, Çıldır and Bitlis to suppress the rebellions which occurred as a result of the revolt of Osman Pasha, the former sanjak chief of Bayezid, have been investigated. In addition to this, the extent of the material and moral damages that the tribes and Kurdish Beys made in Bayezid, Eleşkird, Şelve and Diyadin were discussed. Further, it was found out that as soon as they found the suitable conditions, the Yezidi tribes rebuilt their castle and focused to their own security in the region.

CONCLUSION

In this study, it was argued that the struggles of the Kurdish beys with each other during the 18th century deepened disorders in the sanjaks of Bayezid, Eleşkird, Şelve and Diyadin. In this context, it has been argued that the conflicts of the local beys was decisive in local disorder. Also the governors in Erzurum had an important role exacerbating the disorders within the province. In the first half of the 18th century, the involvement of the Yezidi Roziki/Zorbey tribe in these local rebellions left the central authority in a difficult situation. Since hundreds of people were killed and their goods and properties were plundered by the tribes, this local conflicts caused loss of great material and moral damage to the rayah in the sanjaks of Erzurum.

In this study, it was found out that the governor in Erzurum did not perform his duty properly and caused a great disorder in the province despite the fact that the central government appointed him to suppress the rebellion. It is seen in the documents that the provincial officials collected some illegal taxes under the names of *kaftan baha* and *nal baha*. Although the state had decided to bring the criminals to trial in order to compensate the damages, the criminals did not receive any punishment. The central administration decided that the case would be heard in Trabzon, probably thinking that Ali Pasha would not be given a fair trial in Erzurum. As it can be understood from the archive records, from the trials held in Trabzon no conclusive results were found. However, the fact that Ali Pasha's appointment as the new governor of Kandiye while he was still the governor of Erzurum can be regarded as a kind of punishment. In addition to this, it was found out that the suggestions of the surrounding provincial governors next to Erzurum were one of the main factors as well as the edict coming from the central government in the appointment of the new beylerbey to the governorship. This was not limited to the appointments of the governors in Erzurum since the local *yurtluk/ocaklık* sanjakbeys were also appointed in a similar manner. Reports of the other neighboring governors and those sanjakbeys' involvements in the local struggles had an impact on the appointment of the new rulers in those sanjaks.